

Marta Pieniążek-Samek

Nieznane źródło do badań nad pałacem biskupów krakowskich w Kielcach

Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach 21, 73-77

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MARTA PIENIAŻEK-SAMEK

NIEZNANE ŹRÓDŁO DO BADAŃ NAD PAŁACEM BISKUPÓW KRAKOWSKICH W KIELCACH

W bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu przechowywany jest niezwykle cenny, a wciąż w niewielkim jeszcze stopniu wykorzystany rękopis, zawierający akta oficjalatu okręgowego kieleckiego z lat 1635-1681¹. W rękopisie tym znajduje się m.in. interesujący i dotąd nie publikowany materiał, dotyczący pałacu biskupów krakowskich w Kielcach, a ściślej wczesnego okresu jego budowy, a także osób kierujących tymi pracami². Ze względu na znaczenie zawartych w nim informacji, warto przytoczyć ów fragment akt *in extenso*, wraz ze stosownym komentarzem uzupełniającym³.

¹ Biblioteka Ossolińskich we Wrocławiu, rkps sygn. Ossol. 215/II: *Acta Consistorii Kielcensis coram venerabili Matthia Obłamkowic vicepraep[os]ito et officiali Kielcensis agitata tempore felicitis administrationis Episcopatus Cracovien[sis] Serenissimi et R[evere]nd[issi]mi DD Joannis Alberti Poloniae et Sueciae Principis Sanctae Mariae in Aquiro Diaconi Cardinalis Ducis Severien[sis] sripta per me Nicolaum a Przeczław Vicarii Kielcen[sis] Sac[rae] Ap[osto]lico Autoritate Notarii Publici Anno D[omi]ni MDCXXXV* (cyt. *Akta oficjalatu*). Akta wcześniejsze, obejmujące okres od 1556 do 1635 roku (*Acta Officialia Kielcensia I*), oraz późniejsze za lata 1682-1759 (*Acta Officialia Kielcensia II*) przechowywane są natomiast w Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie.

² Pałacu kieleckiego, jego budowy i architektów oraz muratorów przy nim zatrudnionych dotyczą publikacje cytowane w: M. Karpowicz, *Tomasz Poncino (ok. 1590-1659) architekt pałacu kieleckiego*, Kielce 2002.

³ Edycji dokonano w oparciu o zasady zawarte z *Instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, Wrocław 1953.

**Biblioteka Ossolińskich we Wrocławiu, rkps sygn. Ossol. 215/II:
Acta Consistorii Kielcensis coram venerabili Matthia Oblamkovic
vicepraep[osi]to et officiali Kielcensis agitata [— —] Anno D[omi]ni
MDCXXXV**

[k. 284]

[Kielce, 20 maja 1638]

**Recognitio area et domum canonici et vicarii Kielcen[is]
fundi Szewna**

Z rozkazanania własnego Księdza Ich M[óśc]i Pana Naszego Sławnego, uczyniłem postanowienie z Jegomością X. Maciejem Oblomkowiczem, kanonikiem oficjałem kieleckim względem budynków domu kanoniczego, jako też wikaryjskiego – sentencja rzeczonego w ten sposób. Aby miał pozwolenie od niego (dla rozszerzenia miejsca na pałace i kuchnie tak dla K[się]cia Ichm[óśc]i, jako też i dla starosty) rozebrać oba domy i one na inszym miejscu postawić. Co wszystko za poruczeniem Księcia Ich Mości submituję się cnotliwym i szlacheckim słowem, obiecuję, że sposobniejsze i przystojniejsze mieszkanie dla kanonika szewieńskiego w tym roku obstawić; że jeśli to, które jest, to jest izba jedna ze 2 komnatami i alkierzem, drugą mniejszą dla czeladzi także z komnatą i też według woli i upodobania Im[ć] X. Oficjała kieleckiego, przyczyniwszy drzewa, jeśli będzie potrzeba. A iż dla wikarego miejsca nie masz, bo mury jeszcze nie wiemy, którądy będzie chciał X[ia]żę JM prowadzić, tedy też domek, w którym teraz Herbek M[a]g[iste]r mieszka, naznacza i de facto przez się daje in perpetuum Xiażę [4] wikaremu jego z tą jednak kondycją, aby X. Oficjał tymczasem sobie indziej obmyślił mieszkanie wikaremu swemu, do tego aż M[a]g[iste]r skończy pałace i mury wkoło wystawi. A za to na miejsce, którego ustępuje X. Oficjał, na którym ma stanąć budynek dla starostów i kuchnia dla X[ię]cia J[ego]m[óśc]i, obiecuję przez[e] m[nie] X[ia]żę [5] albo półłanek roli podle Kielc, albo też chłopka w pół roku w wiosce na posługi do kanonii akomodować [6], kapituły krakowskiej konsens jemu i sukcesorom jego pojednać. Przyciesi szesnaście dębowych i drzewa pół pięci kopy, którem za pozwoleniem od JMci X. Oficjała na spichlerz nowy i na budynki różne wziął, tedy tak obiecuję, rzecz się nagrodzić: X. Oficjałowi każe dać do [7] aby pan starosta kunowski p[an] Michałowski na prebendę szewneńską, jako prędko

[k. 284v]

droga się dobra postanowi i pola zasieją, przyciesi 12 dębowych albo sosnowych zwieść i drzewa na izby (dwie i sień) trzy kopy do Szewnej obrócić, i na ostatek powinien tu będe X. Oficjałowi, gdy [8] się umniejszyły, precz oddać. Na co pozwala X. Oficjał, wymawiając jednak to, żeby mu na szpitalne miejsce zwiezione były, ale tego szpitalnego kościołka i mieszkania dla ubogich nie

⁴ Tekst nieczytelny.

⁵ Tekst nieczytelny – prawdopodobnie JMC.

⁶ Tekst nieczytelny – prawdopodobnie JMCi.

⁷ Tekst nieczytelny.

⁸ Tekst nieczytelny.

pozwała X[iaż]ę JMC X. Oficjałowi zaczynać dotąd, aż się zamkowa robota kończyć będzie, a to dlatego, żeby zaś czeladzi nie miała okazji odbiegania roboty i M[alg]iste[r] nie był przerwany. Na co pozwała X. Oficjał warując to sobie, aby piec wapienny i drugi ceglany dobrze naprawne oddane mu potem były i cegielnia aby była też porządnie oddana, jako teraz i naprawną oddaje. To wszystko jeśli Pan Bóg zdrowia i życia mieć będzie i domów do szpitala XMci obiecuje.

Działo się w Kielcach Roku Pańskiego 1638 dnia 20 maja. Przy obecności X. Wojciecha Gorzkowskiego kanonika kieleckiego i pisarza prowentowego X. Wojciecha Zgodowicza.

Stanisław Czechowski starosta kielecki mp

Przytoczony powyżej fragment akt oficjalatu odnosi się do sprawy sygnalizowanej przez badaczy zajmujących się historią pałacu biskupów krakowskich w Kielcach, a mianowicie tzw. korekty planu całego założenia, dokonanej już po wybudowaniu rezydencji⁹. Według dotychczasowych ustaleń, dopiero w początku lat czterdziestych XVII wieku – a ściślej po roku 1641 – miano ostatecznie wytyczyć bieg murów, okalających pałac od zachodu i północy, wyznaczając tym samym teren pod podwórze oraz budynek kuchni, a także dostawiono do bryły pałacu niewielką, kwadratową klatkę schodową, którą wnoszono potrawy do wnętrza rezydencji. Hipotezę tę sformułowano w oparciu o dwa dokumenty źródłowe – pierwszy z 20 lipca, drugi zaś z 1 października 1641 roku – dotyczące zamiany części gruntu należącego do kieleckiej kanonii *fundi Szewna* na półłanek roli we wsi Domaszowice *pro commoditate extruendi palatii Nostrii*¹⁰.

Wydaje się jednak, iż w świetle cytowanego wyżej dokumentu należałoby ponownie rozważyć wysuniętą przez J. Adamczyka hipotezę o korekcie planu założenia, dokonanej z początkiem lat czterdziestych XVII wieku. Po pierwsze, plan zamiany gruntu pomiędzy kanonikiem *fundi Szewna* – od roku 1636 funkcję tę pełnił wielce zasłużony dla Kielc Maciej Obłomkowicz¹¹ – a biskupem narodził się co najmniej w roku 1638, a dokumenty późniejsze (1641), w tym zgoda kapituły na ową zamianę, sankcjonowały stan, jeśli już nieistniejący, to przynajmniej od dawna planowany. Co więcej, z tekstu wynika niezbicie – *bo mury jeszcze nie wiemy, któredy będzie chciał X[iaż]ę JM prowadzić* – iż w owym czasie nie było jeszcze gotowe w całości rozplanowanie założenia pałacowego, dlatego też niejako „na wyrost” starosta Czechowski troszczył się o zabezpieczenie odpowiedniego terenu (m.in. na dom starosty i pałacową kuchnię) – także poprzez przejęcie gruntów i zabudowań należących do kapituły¹².

Analizowany tekst zawiera też sugestię co do osoby kierującej pracami budowlanymi. Jest nim zapewne mieszkający wówczas w domu wikarego szewneń-

⁹ J. Adamczyk, *Wzgórze Zamkowe w Kielcach*, Kielce 1991, s. 26, 33-37.

¹⁰ Archiwum Diecezjalne w Kielcach, Akta kapituły katedralnej kieleckiej, sygn. Kap. K-2: *Privilegia et varia iura Ecclesiae Collegiatae Kielcensis (Kopiarz dokumentów) 1359-1729*, k. 122; Archiwum Kapituły Metropolitalnej Krakowskiej, *Acta capitularia* vol. 13, k. 591; Adamczyk J., *Wzgórze Zamkowe...*, s. 37.

¹¹ O księdzu M. Obłomkowiczu zob. M. Pieniążek-Samek, *Kielce XVII-XVIII wiek. Słownik biograficzny*, Kielce 2003, s. 108-110 (tu źródła i wcześniejsza literatura).

¹² O S. Czechowskim zob. ibidem, s. 34-35.

skiego *Herbek Magister* – bez wątplenia identyczny ze znanym z innych źródeł Janem Herbkiem, czynnym wcześniej w Szydłowcu, m.in. przy przebudowie zamku (1624), przy *zasklepieniu i zawarciu* ratusza oraz w tamtejszej farze (epitafium Benedykta Protasowicza, remont okien prezbiterium)¹³. Na ile samodzielny był jego udział w pracach przy kieleckim pałacu oraz jaki zakres robót mu powierzono – zagadnienie to wymaga już dalszych, bardziej szczegółowych badań; wiadomo jedynie, iż biskup Piotr Gembicki nagroził Herbka jako *budowniczego zamku kieleckiego* w roku 1643 przywilejem na użytkowanie młyna¹⁴.

Z tekstu wynika również, że to już wiosną 1638 roku – a więc na kilka miesięcy przed wydaniem przez biskupa Jakuba Żadzika aktem erekcyjnym prepozytury szpitalnej (3 grudnia 1638) – ksiądz Maciej Obłomkowicz zamierzał rozpocząć budowę nowego szpitala oraz kościoła Świętej Trójcy. W imieniu władarza diecezji zabronił mu tego jednak starosta Czechowski: *szpitalnego kościołka i mieszkania dla ubogich nie pozwala X[iaż]ję JMCX. Oficjałowi zaczynać dotąd, aż się zamkowa robota kończyć będzie*¹⁵. Ostatecznie plany ks. Obłomkowicza doczekały się realizacji dopiero z początkiem lat czterdziestych XVII wieku, zapewne tuż po wzniesieniu pałacu; kościół ukończono w roku 1644, a poświęcono dopiero dwa lata później (1646). Z użytego w tekście sformułowania, *zeby zaś czeladzi nie miała okazji odbiegania roboty i magister nie był przerwany* – wywnioskować można, iż przynajmniej częściowo ten sam zespół muratorów i dekoratorów wykorzystano przy budowie pałacu i później przy wystawieniu zabudowań szpitalnych wraz z kościołem; obu przedsięwzięciom posłużyły także piece wapienne i cegielnia, pierwotnie przygotowane przez księdza Obłomkowicza dla prac przy kościele Świętej Trójcy. Niestety, na razie nie wiadomo, czy zamieszkujący w domu wikarego szewneńskiego Jan Herbek *magister* przybył do Kielc w celu wzniesienia tych ostatnich budowli, czy też zatrudniono go od razu przy pałacu biskupim.

Przedstawione uwagi nie stanowią ani pełnej analizy cytowanego fragmentu akt oficjalatu, ani też nie rozstrzygają wszystkich wątpliwości, jakie wynikają z wstępnej interpretacji przytoczonego tekstu źródłowego. Uwagi te traktować należy wyłącznie jako propozycję do dalszych badań – publikowany materiał archiwalny niezbitnie dowodzi, iż sprawa przeprowadzenia rzetelnej kwerendy dotyczącej kieleckiego pałacu wciąż pozostaje kwestią otwartą.

¹³ O Janie Herbku zob. ibidem, s. 60. Informacje o pracach w zamku szydłowieckim zawierają przechowywane w Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie *Acta Episcopalia* vol. 60, k. 141v-143.

¹⁴ Archiwum Kapituły Metropolitarnej na Wawelu, *Liber privilegiorum*, sygn. 11, k. 394-394v; Z. Guldon, A. Massalski, *Historia Kielc do roku 1945*, Kielce 2000, s. 62.

¹⁵ *Akta oficjalatu*, k. 284v. O kościele Św. Trójcy zob. M. Samek, *XVII-wieczna architektura kościoła Św. Trójcy w Kielcach*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach” T. 15: 1989, s. 57-83 (tu wcześniejsza literatura); M. Pieniążek-Samek, *Sztuka sakralna. Architektura, rzeźba, malarstwo*, w: M. Pieniążek-Samek, A. Oborny, J. Główna, *Kielce. Dzieje. Kultura. Sztuka*, Kielce 2003, s. 61-70.

AN UNKNOWN SOURCE FOR THE STUDY OF THE CRACOW
BISHOPS' PALACE IN KIELCE

The article presents source materials derived from the registers of the episcopal administration in Kielce; the document issued by the starost Stanisław Czechowski in the year 1638, and relating to the early phase of the construction of the Cracow bishops' palace in Kielce. The text quoted *in extenso* is followed by a short commentary, which is an attempt of a critical interpretation of this document with reference to the hitherto state of investigations of the Kielce residence.